

ВОРАГ БЫЎ ПАРАЛІЗАВАНЫ

Тэме вызвалення прысвяціў сваю кнігу кіраўнік Магілёўскага абласнога гісторыка-патрыстычнага пошукавага клуба «Вікру», вядомы ваенны археолаг і пісьменнік Мікалай БАРЫСЕНКА. Яна выйшла 15 гадоў таму, але літаральна днямі ён скончыў работу над абноўленай яе варыянтам пад назвай «Свабода прыйшла з узыходу». Яе аб'ём павялічыўся амаль удвая, стала больш эпизодаў, прозвішчаў, архіўных дакументаў. Па двух населеных пунктах удакладнена дата вызвалення. Той жа Шклоў быў вызвалены не 28 чэрвеня, як лічылася раней, а 27 чэрвеня 1944 года да поўдня. А Прапойск, сённяшні Слаўгарад, не 25 лістапада, а 24 лістапада 1943 года.

— «Баграціён» — самая ўдалая аперацыя Чырвонай Арміі за ўсю вайну, дзе ва ўсёй красе праявіліся аперацыйнае мастацтва камандавання, храбрасць і мужнасць салдат. Яна скончылася вызваленнем усёй Беларусі — 29 жніўня 1944 года, — расказвае Мікалай Барысенка. — Мая новая кніга, па сутнасці, — працяг той, што была — «Вызваленне: ад Хоцімска да Магілёва і Бабруйска». З 240 старонак яна вырасла да 512. З'явіліся новыя раздзелы пра штурмавыя брыгады і батальёны, пра інжынерна-сапёрныя штурмавыя часці, пашыраны раздзел аб штрафніках, аб Магілёўскай вызваленчай аперацыі, шмат новых схем і рэдкіх фота. Архіўны матэрыял цяпер у адкрытым доступе, адкрывай базы даных і працуй. Калі раней трэба было ехаць у архіў расійскага Мінабароны ў Падольск, сёння можна працаваць з архіўнымі дакументамі дома.

...Вясной 1944 года спецыяльным загадам Гітлера Магілёў быў аб'яўлены ўмацаваным раёнам і павінен быў утрымлівацца любой цаной, нават пры поўным акружэнні горада. Пакінуць гэты стратэгічны плацдарм можна было толькі з дазволу фюрара...

— Былы камендант Магілёўскага ўмацаванага раёна генерал-маёр Эрдмансдорф, калі яго ўзялі ў палон, расказаў, што 7 сакавіка 1944 года ў штабе групы армій «Цэнтр» падпісаў абавязацельства, што ён так і зробіць — будзе ўтрымліваць горад да апошняга, — знаёміць з архіўнымі звесткамі Мікалай Барысенка. — Немцы пераўтварылі Магілёў ў моцны вузел супраціўлення. Першы абарончы рубж праходзіў за 5—15 кіламетраў ад горада, другі — за 3-4, трэці — па ўскрайку горада. Асобныя ўчасткі абласнога цэнтра немцы замяніравалі, частка

(Заканчэнне.

Пачатак на 1-й стар.)

Ларыса СІЛІВЕСТРАВА дэманструе кнігу з успамінамі.

дамоў была вызначана пад абарону. А наогул нямецкая абарона на магілёўскім напрамку дасягала ў глыбіню 60 кіламетраў.

...20 чэрвеня савецкія войскі фронту занялі зыходнае становішча і чакалі сігнала для пачатку баявых дзеянняў. Перадавыя батальёны і разведвальныя атрады пры падтрымцы танкаў, артылерыі і авіяцыі атакавалі ворага 22 чэрвеня. Раніца 23 чэрвеня пачалася з кананады. Палонныя немцы потым казалі, што савецкая артылерыя зрабіла ў іх перадавых траншэях сапраўднае пекла...

— Магілёўская аперацыя развівалася вельмі імкліва, — расказвае Мікалай Барысенка. — У выніку баёў было знішчана больш за 6 тысяч немцаў, 3,5 тысячы фашыстаў трапілі ў палон. 26 чэрвеня вечарам савецкія дывізіі падышлі да Дняпра, 27 чэрвеня праз раку пераправіліся асноўныя часці і адбыўся начны штурм Магілёва.

Горад, які ў 1941 годзе трымаў абарону 23 дні, вызвалілі за 23 гадзіны. Па ініцыятыве былога дырэктара Магілёўскага прафесійнага агралесатэхнічнага каледжа імя К. П. Арлоўскага ў Буйнічах Георгія Маліноўскага была ўведзена традыцыя аднаўлення подзвігу 20-гадавага лейтэнанта Івана Мяльнова, які 27 чэрвеня 1944 года з групай аўтаматчыкаў пераправіўся праз Днепр і імклівым ударам знішчыў умацаваныя пункты ворага. З гэтага подзвігу пачалося вызваленне Магілёва, і сёння студэнты ўстановы робяць яго рэканструкцыю штогод.

28 чэрвеня Магілёў быў цалкам вызвалены. Зачышчалі горад з паўночнага боку ад вакзала 43-я гвардзейская танкавая брыгада палкоўніка Міхаіла Лукашова і падраздзяленні 238-й стралковай дывізіі. На поўдні ворага выбівалі з

горада часці 139-й стралковай дывізіі.

Вялікі ўклад у вызваленне горада ўнеслі і партызаны. Яшчэ да пачатку аперацыі «Баграціён» партызанскія брыгады і асобныя атрады ў ходзе ўсебеларускай аперацыі «Канцэрт» паралізавалі чыгуначныя магістралі, якія вялі да Магілёўскага плацдарма. Круглянская ваенна-аператыўная група Філіпа Новікава прыпыніла рух на ўчастку Орша — Магілёў і на шэйных дарогах на паўночным і паўночна-ўсходнім напрамках ад Магілёва. Былі заблакіраваны дарогі, па якіх немцы накіроўвалі свае часці на перагрупоўку, знішчаны нямецкія гарнізоны ў Талачыне, Круглым і Шклове.

МІНСКІ КАЦЁЛ ПАЧЫНАЎСЯ НА МАГІЛЁЎШЧЫНЕ

— На захад праз Магілёўшчыну праходзілі элітныя часці гітлераўцаў, — расказвае Мікалай Барысенка. — Гэта нямецкая дывізія «Фельдэрнхале», 25-я матарызаваная танка-грэнадзёрская і 78-я штурмавая дывізіі — эліта групы армій «Цэнтр». Камандзіры ўсіх гэтых дывізіі трапілі ў палон. Па дарозе на Мінск, пачынаючы ад Круглянскага і Шклоўскага раёнаў і да Чэрвеня, яны страцілі асноўную частку цяжкай тэхнікі, якую не змагі фарсіраваць праз Бярэзіну.

Найбольш цяжкія баі ў Круглянскім раёне адбыліся каля вёсак Цяцерын і Храпы. Немцаў праследавалі тры брыгады другога гвардзейскага танкавага корпуса генерала Аляксея Бурдзэйнага. Танкі гэтых жа брыгад першымі ўвайшлі і ў Мінск.

У Круглянскім раённым гісторыка-краязнаўчым музеі ёсць дыярама, дзе ўзноўлены эпізод вызвалення райцэнтра.

— Круглае было вызвалена адначасова з Магілёвам 28 чэрвеня, — расказвае **малодшы навуковы супрацоўнік музея Дзмітрый ШАЛКОЎСкі**. — На дыяраме якраз паказаны адзін з напружаных момантаў, калі матацыклеты полк пад камандаваннем Сяргея Шпольберга ўрываецца ў населены пункт з паўночнага боку сучаснага Талачынскага раёна. Гэта адбылося ў ноч з 27 на 28 чэрвеня, як высветлілася потым, зусім нечакана для немцаў. Разгарэўся бой, савецкія воіны сышліся з немцамі ўрукапашную. З абодвух бакоў удзельнічала цяжкая бранятэхніка. Бой цягнуўся 8 гадзін.

Фашысты пакінулі на тэрыторыі Круглянскага раёна страшны крывавае след. Падчас акупацыі было знішчана 59 сёл і вёсак. Вёска Гоенка восенню 1942 года падзяліла лёс Хатыні. Партызаны папярэдзілі жыхароў аб намерах немцаў знішчаць вёску, і тыя сышлі ў лес, але недалёка гітлераўцы з сабакамі іх хутка знайшлі. Насустрач карнікам выйшаў мясцовы жыхар, які на нямецкай мове папрасіў, каб іх не чапалі, што яны мірныя людзі. Але немцы расстралялі яго ва ўпор. А следам за ім — і ўсіх астатніх. Потым

вярнуліся ў вёску і спалілі дамы.

У ліку знішчаных — і вёска Бярозка. Яе 42 жыхароў немцы сагналі ў дом і спалілі. Вёска Зелянькова знішчалася двойчы. Спачатку акупанты спалілі хаты, а другім разам — зямлянкі, якія замест дамоў зрабілі мясцовыя жыхары.

Паўднёва-заходні бок Круглянскага раёна ўтрымлівала ў руках магутная групоўка непрыяцеля. Пры вызваленні каля вёскі Дразды па-геройску загінуў камандзір 873-й батэрэі знішчальнага супрацьтанкавага палка Рыгор Шабанаў. Разам са сваімі салдатамі ён адбіў восем атак, падчас апошняй быў смертна атрымаў званне Героя Савецкага Саюза, яго бюст устаноўлены на алеі Круглянскага парку культуры і адпачынку побач з бюстамі яшчэ пяці іншых Герояў, якія атрымалі гэта высокае званне пры вызваленні.

У музеі шмат матэрыялу пра членаў «Круглянскай

арганізацыі падпольшчыкаў за вызваленне радзімы». Як сведчыць суразмоўнік, да 70-х гадоў, пакуль былі закрыты архівы, пра іх амаль нічога не было вядома.

— Іх можна параўноўваць з маладагвардзейцамі, — кажа Дзмітрый Шалкоўскі. — Яны дапамагалі партызанам, рабілі дыверсіі. Іх кіраўніком быў Леанід Ракушаў, які ўдзельнічаў у абароне Магілёва. Напярэдадні вызвалення ўсе члены гэтай групы былі знішчаны. У рукі немцаў трапіў спіс герояў, які сувязны Міхаіл Шведаў не данёс да партызанскага атрада. Разам з таварышамі ён быў забіты падчас аблавы дома, у якім прыпыніўся пераначаваць. Спіс трапіў у рукі ворагаў, і ў ноч з 24 на 25 снежня ўсіх членаў падпольнай групы арыштавалі і расстралялі. У 1981 годзе ў Круглым быў закладзены парк 50-годдзя Кастрычніка ў гонар гэтых адважных людзей.

ШКЛОЎСкі РУБЕЖ

За перыяд акупацыі фашысты амаль поўнасьцю знішчылі Шклоў, разбурылі чыгуначную станцыю, мост праз Днепр, спалілі цалкам 18 і часткова 108 вёсак. Цалкам з жыхарамі была

раселле чырвонаармейцам супрацьстаяла элітная 25-я матарызаваная танка-грэнадзёрская дывізія і ўвесь яе штаб. Савецкая разведка своечасова выявіла тут вялікую колькасць нямецкай тэхнікі. Раптоўная атака ўнесла хаос у варажыя рады. У новай кнізе Мікалая Барысенкі ёсць цікавыя факты пра дэталі гэтага бою. Яны раскрываюць, наколькі гераічнымі і самаахвярнымі былі дзеянні вызваліцеляў.

Дырэктар Шклоўскага раённага гісторыка-краязнаўчага музея Ларыса СІЛІВЕСТРАВА расказвае, што апошнім часам экспазіцыя, прысвечаная Вялікай Айчыннай вайне, значна пашырылася. 80-годдзю вызвалення Беларусі і раёна тут прысвечаны раздзел «Каб помнілі». Можна ўбачыць рэдкія фотаздымкі, асабістыя рэчы ветэранаў, іх узнагароды, успаміны, кнігі, фота. Шмат інфармацыі прысвечана партызанскай брыгадзе «Чэкіст», члены якой былі частымі гасцямі музея.

— У нашых фондах захаваўся ўнікальны артэфакт — трохтомнік успамінаў камандзіра брыгады Герасіма Кірпіча, — расказвае дырэктар музея. — Ён пасля вайны сам набраў іх на друкарскай машыны і перадаў нам. Сумесна з раённым Саветам дэпутатаў праводзім работу па выданні кнігі. Гэта будзе вялікі том з фотаздымкамі — жывыя ўспаміны. А яшчэ нашаму музею нядаўна былі перададзены два пінжакі з узнагародамі ад родных нашых гераічных зямлячак ваенных медсясцёр Ніны Лайковай і Антаніны Каткоўскай. На 9 Мая мы выносілі іх у парк, людзі падыходзілі, цікавіліся. Гэтых жанчын памятаюць яшчэ жывымі, як яны тут працавалі.

Летась музей атрымаў у падарунак цікавы экспанат — звон памяці, які зрабіў ураджэнец вёскі Слабодка Шклоўскага раёна Пётр Печанькоў. Усе дэталі гэтай аб'ёмнай кампазіцыі нешта азначаюць. Квадратныя трубы — гэта печы крэматорыяў, дзе жывымі палілі тысячы людзей. Арачныя надпісы на нямецкай мове паўтараюць тыя, што былі на страшных нямецкіх канцлагерах — Дахау, Майданек, Бухенвальд. Рэчы ў клетцы сімвалізуюць фашызм, які перамаглі чырвонаармейцы. Сярод рэчаў ёсць і губны гармонік. У адным з актаў аб злачынствах на тэрыторыі раёна ёсць факт, што фашысты, калі палілі разам з жыхарамі шкоўскаму вёску Смятанічы, гралі на губным гармоніку і танцавалі. Самае небяспечнае, што фашызм зноў адраджаецца. Аўтар паказаў гэта ў якасці гнязда з калючага дроту. І справа сённяшняга дня — не даць злу захапіць свет.

Нэлі ЗІГУЛЯ, фота аўтара.